

BORSA GEDEON: KÖNYV-TÖRTÉNETI ÍRÁSOK I. RÉSZ

A könyvekről szóló könyveket mindig különös érdeklődéssel és mély alázattal vesszük kézbe. Így voltunk ezzel például 1959-ben, Fitz József nevezetes könyvével (*A magyar könyv története 1711-ig*), vagy az 1977-ben kiadott reprezentatív tipográfiai művel, a Gara Miklós szerkesztésében megjelent *Nyomdaipari enciklopédiával*. S így vagyunk ezzel most is, a hazai nyomdászat 15-17. századi kezdeteit tárgyaló félszáz tudományos dolgozatot tartalmazó gyűjteménnyel. E művekből lehetetlen nem észrevenni, hogy az írásbeliség, a nyomdászat és a könyvkiadás köré csoportosuló tevékenységek és foglalkozások mennyire mélyen és termékenyítően hatottak kultúránkra. Bár ezen írások — egy-egy nyomdászat- és könyvtörténeti részkérdés kutatási eredményeinek közreadása révén — igazából csak egy szűk szakmai réteg számára bírnak különleges fontossággal, azok olvasása az adott történelmi korszak mélyreható elemzésének s főleg az etikus történelemszűrés tárgyalásmódnak köszönhetően ritka élményt nyújt a hazai és európai művelődéstörténet iránt érdeklődőknek. Egy-egy nyomda, nyomdatermék vagy nyomdász sorsának bemutatásához, vagy egy-egy könyv illetve annak különböző kiadásainak nyomon követéséhez Borsa élvezetes stílussal párosult történelemtudósi alapossággal mutatja meg a történelmi-társadalmi hátteret, az európai szellemi-gazdasági központok, egyetemek, kolostorok és főpapi székhelyek szerepét s azok kulturális-üzleti-oktatási kapcsolatát és egymásrautaltságát, de — mondjuk — akár a nagyon is köznapi vándordíák- és vándormesterlegény-sorsokat (példaként álljon itt Salamon Sultzer nyomdász és betűöntő „állományszerkezeinek” felsorolása: Höchstädt, Kőszeg, Lőcse, Bécs, Bártfa, Lublin, Boroszló, Krakkó, Königsberg, Debrecen, Vilnius). S közben, mint egy izgalmas kosztümös történelmi filmben, felelevenedik előttünk Európa vallási-szellemi mozgalmainak, népeinek, nemzetiségének története, az identitáskere-

sének és az öntudatra-ébredésnek kontinensméretű kavalkádja.

S benne mindenkor a — sok-sok szenvedés és baj ellenére is az optimizmusra, akár büszkeségre is alapot szolgáltató — magyar történelem. Az például, hogy az 1473-as alapítású budai Hess-nyomdánkat Gutenberg Németországán kívül időben csak Itália, Svájc, Franciaország és Németalföld előzte meg. Az itt készült ősnymotatványokat ma Párizs, Berlin, Bécs, Róma, Lipcse, Krakkó, Budapest és Gyöngyös gyűjteményeiben őrzik. Örömteli szellemi kalandban lehet annak része, aki ezen írásokban végigköveti mondjuk a *Chronica Hungarorum* példányainak a sorsát, az első hazai ősnymotatványok vízjel- vagy a kötéstábla-vizsgálatával kapcsolatos tudományos „vitát”, Hess vándorlásainak motivációit, vagy az európai humanizmus vérkeringésében való magyar részvételt (Vitéz János és Enea Silvio — a későbbi II. Piusz pápa — kapcsolatát). Izgalmas lehet akár csak elképzelni is, mi mindenen „mehetett keresztül” öt évszázad alatt az első hazai ősnymotatványunk azon példánya, mely egy 1990-es árverésen lelt új gazdára, mikor is „felcsattanó taps és bravó köszöntötte a nyomtatott könyvért Németországban eddig elért legmagasabb árat”.

Akár a felvidéki (Bártfa, Lőcse), akár az erdélyi (Kolozsvár, Nagyszeben, Brassó) nyomdák, nyomdászok, könyvek történetét és sorsát nézzük, egyre markánsabban kirajzolódik Európa népeinek (például az erdélyi szászoknak és a lengyeleknek, a katolikusoknak, kálvinistáknak, lutheránusoknak, unitáriusoknak és zsidóknak, a magyaroknak és németeknek, a fejedelmeknek és főpapoknak, a polgároknak és tudósoknak, a betűöntőknek és a kereskedőknek) közös sorsa. Így talán nem is baj, hogy nem tudjuk, hogy Erdély első nyomtatott térképe Brassóban vagy Bázelen készült-e, hiszen európai műveltségünk gyökere azonos, mint ahogy azt — többek közt — egy Bázelen Zürichbe 1545-ben írt levél is tanúsítja: „...egy brassói járt itt, név szerint Honterus, aki korunk minden más fa-

metszőjét messze felülmúlja...". Ezúttal is rádőbbenünk: a közös Európa-ház eszménye nem új keletű, s abban a kereszténységnek s főleg a Bibliának meghatározó a szerepe.

A könyvtörténeti írások e kötetben nem keletkezésük sorrendjében, hanem a feldolgozott téma időrendi sorrendjét követve (Hess budavári nyomdájától Nádasy Ferenc Lajtamenti nyomdájáig) jelentek meg, következésképp az egyazon témáról akár harminc év különbséggel írt cikkek is egymás mellé kerülhettek. E szerkesztési elvből azonnal szembe tűnik tehát, hogy írójának 1955-ben ugyanaz volt történési, tudósi ars poétikája, mint 1994-ben: a divatos ideológiáktól mentes ténytiszteltet, következetes és türelmes adatfeltárás, alázat a kutatási eredmények interpretálásában, hűség és kitartás a választott hivatásban. Mindez hatalmas paleográfiai és latiny nyelvtudással, lenyűgöző levéltári ismeretekkel s széles látókörrel — röviden: klasszikus európai műveltséggel — párosul. Várjuk a további köteteket. (*Országos Széchényi Könyvtár*)

SZENDE ÁKOS

ELILLANT ÉVEK SZŐLŐHEGYÉN Vujicsics Sztoján tanulmányai

Vujicsics Sztoján évtizedek óta valóságos szellemi intézmény: a magyar és délszláv irodalom kapcsolatainak szervezője és krónikása, a magyarországi szerb kultúra mindenese, emellett irodalmi és művészeti életünk meghatározó személyisége, akinek jellegzetes alakja — bő télikabátban, széles karimájú fekete kalapban — ugyanúgy hozzátartozik az alsó Váci utca festői világához, akár a Ruterschmidt-féle pékség, az angolkissasszonyok zárdája vagy éppen a régi szerb templom, amely mellett — könyvek és kéziratok birodalmában — Vujicsics Sztoján él és dolgozik.

Egy írói életműnek nem mindig a polcon egymás mellett sorakozó könyvek és különnyomatok a dokumentumai. Vujicsics Sztoján munkássága sem pusztán nyomtatott betűkben öltött alakot, hanem abban a kettős otthonosságban is, amely őt Budapesthez és Belgrádhhoz, Szentendréhez és Újvidékhez vagy éppen Itáliához és az Adriai-tengerpart-

hoz fűzi. Két kultúrához: a szerbhez és a magyarhoz, és ezen túl egy imaginárius történelmi régióhoz: Közép-Európához, amelynek szellemi egységét és politikai valóságát többszörösen is feldúlta a történelem. Ha ez az egység, mint sokan kívánjuk, egyszer helyreáll, az éppen Vujicsics Sztojánnak lesz köszönhető.

Az író és diplomata egyszersmind filológus is (Közép-Európa részben mindig filológia!), akinek neve tanulmányok, kisebb-nagyobb könyvek, műfordítások fölött és címlapján olvasható. Új könyve: a címében *Ady* versét idéző *Elillant évek szőlőhegyén* éppen azokat az írásait gyűjtötte egybe (csak részlegesen természetesen, minthogy a termés a jelen kötet többszöröse!), amelyek a magyar és a délszláv irodalmak találkozásairól adnak képet: *Ady és Todor Manojlovic barátságáról*, *Miroslav Krleža, Milos Crnjanski magyar, Kosztolányi Dezső és Illyés Gyula szerb irodalmi kapcsolatairól*, vagy éppen *Radnóti Miklós szerbiai kálváriájáról* és *Dobrica Cosic 1956-os magyarországi följegyzéseiről*. Mindebben egy rejtett magyar-délszláv „szellemtörténet” is megjelenik: ennek esszé-szerű megírása még Vujicsics Sztojánra vár. (*Filum Kiadó*)

POMOGÁTS BÉLA

ROLAND-ÉNEK Ófrancia históriás ének egy oxfordi kéziratból

Jóllehet az udvari epika a középkori európai irodalom egyik fontos és érdekes fejezete, az udvari eposzok és regények legnagyobb része máig sincs magyarra lefordítva. Az a néhány mű pedig, amelyet átültettek magyarra, a szélesebb olvasóközönség számára nem hozzáférhető, hiszen évtizedekkel ezelőtt adták ki őket, sőt olyan is akad, amely a múlt században látott napvilágot. Így volt ez a Roland-ének esetében is: a korábbi fordítások ma már legfeljebb néhány könyvtárban bukkanak fel. Ezért is öröndetes, hogy az Eötvös József kiadónál nemrégiben megjelent fordítás révén, amely Rajnavölgyi Géza munkája, immár bárki számára hozzáférhető a középkori francia irodalom e kiemelkedő alkotása.

A keresztes háborúk légkörét idéző *Roland-ének* történelmi eseményt dolgoz fel: a Nagy Károly 778-as hispániai hadjárata során, a szaracénok elleni harcban életét vesztett Hruodlandus bretagne-i grófról a krónikák is megemlékeznek. A vélhetően a 11. század végén keletkezett *Roland-ének* műfaja chanson de geste, amit Rajnavölgyi históriás éneknek fordít, véleményünk szerint helyesebb lenne a hősi eposz vagy a történelmi ének kifejezés. A fordítás a legrégebb fennmaradt ún. oxfordi kézirat alapján készült. (Itt kell felhívni a figyelmet az előszó egy tévedésére: korábban a kutatók a német *Roland-éneket* — Karl Bartsch nyomán — valóban 1130 körülre datálták; a tudomány mai álláspontja szerint azonban a *Rolandslied* 1170 körül keletkezhetett. Ennek tükrében módosítandó az oxfordi kézirat datálása is.)

Az ófrancia szöveg 4+6-os sormetszetű tíz szótagú asszonáló sorokból áll. Az eredetiben a verssor nemcsak verstani, hanem mondat-tani egység is. Ez nem kis feladat elé állította a fordítót, aki nemcsak a szótagszámot, a sormetszetet, az asszonáncokat kívánta megőrizni, hanem a mellérendelő mondatfűzést is. Nyugodtan kijelenthetjük: ügyesen megoldotta e nehéz feladatot. A mellérendelő mondatfűzés ugyan monotoníát szül, kissé régiesnek hat, de éppen ez az, ami élvezetessé teszi a szöveg olvasását. Először kissé meglepett a francia nevek fonetikus átírása, a mű olvasása közben azonban rá kellett jönnünk: könnyen megszokható, s így az ófrancia nyelvben járatlan olvasónak sem kell állandóan a kiejtési útmutatóhoz lapozni, megszakítva ezzel az olvasást.

A könyv nem hiányozhat a világirodalom klasszikusai iránt érdeklődő olvasók polcáról. (*Eötvös József Könykvadó*, 1996)

LÖKÖS PÉTER

DESSEWFFY GYULA: TANÚVALLOMÁS

Dessewffy Gyula nevét és munkásságát inkább az idősebb nemzedék körében ismerik. A történelmi családban született ifjú földbirtokos és újságíró a kisgazdapárt egyik vezető személyisége volt, először *Az Ország útja* című reformista folyóirat, majd a *Kis Újság* főszerkesztője, az

ország német megszállása után a Magyar Front egyik vezetője, 1945 után kisgazdapárti országgyűlési képviselő s mint ilyen, a készülőldő kommunista hatalomátvétel ellenfele. 1947-ben emigrációba kényszerült, az ötvenes évek elején ő szervezte meg, ő irányította a müncheni Szabad Európa Rádió magyar osztályának tevékenységét. Később New Yorkba, majd Brazíliába költözött, de ott is mindig érdeklődéssel figyelte a hazai eseményeket. 1985-ben látogatott először haza, s kereste fel ifjúságának otthonát.

Mozgalmas életének történetét 1986-ban *Tanúvallomás* címmel nyugaton jelentette meg, az eredeti kéziratot kiegészítve egy esztendővel korábbi hazalátogatásának *Pillanatfelvétel a mai Magyarországról* című krónikájával. Most ez a könyv jelent meg idehaza az Országos Eckhardt Tibor Alapítvány jóvoltából, kiegészülve Dessewffy Gyula néhány publicisztikai írásával, illetve emigrálásának dokumentumaival.

Az önéletrajz és a kortörténelmi beszámoló egy igen rokonszenves politikusi meggyőződés kifejtésének rendelődik alá. Dessewffy Gyula arisztokrata volt, egyszersmind meg volt győződve arról, hogy Magyarországon radikális földreformot kell végrehajtani, Teleki Pál miniszterelnök hívéként vett részt az ellenzéki kisgazdapárt tevékenységében, és minden emigrációs elfoglaltság nélkül ítélte meg szülőhazája helyzetét a nyolcvanas évek közepén. Vagyis nem volt sem jobboldali, sem baloldali: konzervativizmusa határozott reformizmussal egészült ki, s az ország függetlenségének védelme mellett a széles népi tömegek polgári felemelkedését tekintette a legfontosabbnak. Mindezzel talán már azt is elárultam, hogy szüntelenül magára maradt, jobb- és balfelé mindig védekeznie kellett, s a magyar történelem alakításában — minden elhivatottsága és képessége ellenére — sem lehetett igazán szerepe. „Óh, magyar Gironde, milyen szomorú a sorsod — írta könyve elé —, konzervatív vagy a forradalmárnak s forradalmár a konzervatív”. Igen örvendetes volna, ha Dessewffy Gyula közéleti hitvallása és önzetlen közéleti erkölcsisége egyszer érvényesülni tudna a gyakorlati politika terepén. (*Agroinform Kiadóház*)

POMOGÁTS BÉLA

P. GEGŐ ELEK NICEPHOR: NÉPOKTATÓ Új esztendei ajándék a köznép számára 1840

Gegő Elek (1805-1844) sziktopolcai székely jobbagy családból származott, ferences szerzetes lett, a reformkori pozsonyi diéták lelkes szónoka volt. Később Pesten is a „korszellemnek haladást igénylő szövegait” hirdette, ezért 1837-ben büntetésből Szombathelyre „száműzték”.

Jeles nyelvész, folklór-kutató, művelődéstörténész és népművelő volt. Harminc éves korában a Magyar Tudós Társaság levelező tagja lett. Nevét elsősorban a *Moldvai magyar telepekről* 1838-ban megjelent könyve tette és teszi ismertté. Ez az első tudományos feldolgozás a csángó nép életéről, szokásairól és nyelvéről.

Gegő sokirányú tevékenysége jórészt csak kéziratban maradt ránk. A *Népoktató* kézírata is az OSZK kéziratárában található (Quart. Hung. 2977.) Cenzúrázott példány, amelyből a cenzor törölte az eredeti címet: *Népvezér*, több részletet és a teljes VI. fejezetet. Az volt a szerző szándéka, hogy a „magyar nyelv és nemzetség”, a függetlenség, a demokrácia és a felvilágosultság eszméit széles néprétegekhez eljuttassa és „új esztendei” ajándékkul, évente megjelenő, olvasmányos könyveivel népszerűsítse.

A tervezett sorozat első kötete lett a *Népvezér*, a cenzúra után javítva: *Népoktató*. Ez az írása átjavítás után sem jelenhetett meg, ezért a szerző lelkes szándéka, hogy sorozatot indít, nem vált valóra — a népművelés ügyének nagy kárára.

A szerző sajátos elbeszélő-keretben adja elő gondolatait.

„Népoktató...vándorpálcáját ragadván, útra indula.” Felkeresi a képzeletbeli helységeket. Ezek elnevezésükben is utalnak az ott elhangzott oktatás tartalmára. Boldogfalván a paraszti élet jobbításának módozatairól beszél, Csertelakon az erkölcsi élet bozótját akarja jobbitani „Poklosi”-val szemben. Majd magyar történelmi és földrajzi leckét ad. küzd a babonaszeg ellen, a természeti jelenségeket felvilágosult szellemben ismerteti. A cenzor által teljesen törölt VI. fejezetben a déli pihenőt tartó „robotos pórnéphez” érkezik, és előadja nézeteit a „szabad és szolga két nagy szó”-ról. Amikor pedig az egészségről oktat,

ezt Nyavaládon közli hallgatóival. Könyvét költészettel színesíti, néhány költeményt közül reformkori költőktől.

Gegő stílusa ma már idegenül hat, bár tele van ízes tájszavakkal és frappáns hasonlatokkal. Korát megelőzi, amikor 1840-ben már a kötelező népoktatást ajánlja, a „kirie” helyett a gyerekek magyarul énekeljenek a templomban, az utakat töltsék fel, árkokat ássanak melléje és fákat ültessenek. Egészségügyben népszerűsíti a gyermekek oltását: „lelkeden legyen a himlő beoltatása” — mondja a fiatal édesanyának. A nyelvújítás hatása alatt új szavakat is használ, ezek felsorolását és magyarázatát adja.

Gegő különösen Szombathelyen dolgozott fáradhatatlanul. Cikkeinek egész sorát és a *Népoktatót* is itt írta meg. A korabeli feljegyzések szerint beszédeit szívesen hallgatták, a templom szűknek bizonyult, ha szószerkekre lépett. Művelt szerzetesként nemcsak az erkölcsi igazságokat hirdette, a népművelésre, a kulturális előhaladásra volt gondja, sőt a gyakorlatias, gazdasági szakképzés ügye is érdekelt. A *Gazdasági élet Rohoncson* című tanulmányában egy mezőgazdasági jellegű iskola alapításáról és oktatási rendjéről értekezik.

A *Népoktató* kéziratának idejei megjelentetése minden oktatástörténettel és népműveléssel foglalkozó szakember számára „esztendei ajándék”. Köszönet ezért D. Máta Máriaának, aki a kéziratot kiadásra előkészítette és Gegő Elek Nicephor írói tevékenységéről, sokirányú érdeklődéséről tanulmányát e kötetben közreadta. (Kiadja az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest)

SILL ABA FERENC

A KORUNK A BOLYAI EGYETEMRŐL

A korábbi román demokratikus ellenzék kormányra kerülése és a Románia Magyar Demokrata Szövetség kormányzati szerepvállalása után ismét felvetődött az 1959-ben erőszakos eszközökkel felszámolt kolozsvári Bolyai Tudományegyetem helyreállításának követelése. Az erdélyi magyar értelmiség hangadó képviselői már az 1989-es bukaresti „palotaforradalom” után is a magyar egyetem újrainsztitálására törekedtek, az Iliescu-kormány

azonban hallani sem akart arról, hogy az erdélyi magyarságnak saját egyeteme legyen. Most viszont mintha megnyílt volna az út a Bolyai Egyetem újralétesítése előtt: teljesen önálló magyar intézményként vagy legalább a kolozsvári egyetem bizonyos önállóságot élvező magyar tagozataként.

A magyar egyetem ügyéről igen éles viták folytak az esztendő első felében az erdélyi magyar sajtóban és az egyetemi oktatók körében is. Ezeknek a vitáknak a tanulságaira épül a kolozsvári Korunk című folyóirat áprilisi száma, amely széleskörű eszmecsere nének ad keretet. Ebbe a keretbe illeszkednek Horváth Andor egyetemi tanárnak, az önálló magyar egyetemért küzdő Bolyai Társaság elnökének, Veress Károlynak, Péntek János nyelvészprofesszornak, Nagy Ferencnek, Kántor Lajosnak, a folyóirat főszerkesztőjének és másoknak az írásai. Cs. Gyimesi Éva, a kolozsvári egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékének tanára azokról a szervezeti lehetőségekről értekezik, amelyeket az önálló magyar egyetemi tagozat kínálhat, Antal Árpád, nyugalmazott egyetemi tanár arról a szívós küzdelemlről ad számot, amelyet Márton Áron püspök folytatott az önálló magyar egyetem érdekében, Vincze Gábor, szegedi tudományos kutató a magyar felsőfokú oktatás felmorzsolásának krónikáját örökíti meg. Az eszmecsere során megszólal Andrei Marga, a kolozsvári tudományegyetem jelenlegi rektora is.

A Korunk által közreadott tanulmányok és dokumentumok igen hasznos és alapos tájékoztatást adnak arról, hogy miként is áll a magyar egyetem ügye. Ez a kötetnyi írás: beszámoló, történelmi tanulmány, vitaírás arról győzhet meg minket, hogy a Bolyai Tudományegyetem helyreállítására igenis szüksége van az erdélyi magyarságnak, és a restitúciónak végre eljött az ideje.

POMOGÁTS BÉLA

HORVÁTH PÁL: A TUDOMÁNY SZABADSÁGÁNAK A TÖRTÉNELMI SZERPELVÁLTÁSAI

A megkésett polgári átalakulások korától datáljuk azokat a történelmi lehetőségeket, amelyek népünket az emberi jogok megalapozói

közé sorolhatták volna. Valójában azonban csak a modern jogállamiság kiteljesedése teheti majdan megalapozottá az idevágó várokozásokat. Vagyis számos nép sorsával osztotva, ama kis nemzetek közé soroltunk be — mondja joggal a szerző —, amelyek már vagy két évszázada a jövő zenéjének a partitúrájába is betekinthettek, de csak nagy ritkán nyílt mód arra, hogy például a „droits de l'homme” alapelemeit maradandóan gazdagítsák. A demokratikus jogok legújabbkori vívmányait leszámítva van mégis valami, ami joggal szólásra bírhat bennünket a nagy történelmi évforduló alkalmával. A szomszéd népekkel egyetemben részesei voltunk ugyanis az emberi jogok továbbfejlesztésének a megkésett polgári átalakulás időszakában.

A ún. kulturális jogok, illetve a tudomány felszabadításáról van szó ilyen értelemben, amely mint ismeretes, csak a modern polgári átalakulások harmadik nagy történelmi változása nyomán válhatott valósággá.

A polgárság politikai, illetve gazdasági felszabadítása után még nem kis időnek kellett tehát eltelnie, hogy a kulturális (és még inkább szociális) jogok intézményesüljenek a modern társadalmak életében. Így van az, hogy az *Emberi és Polgári Jogok Deklarációjának* a születése (1789) után közel fél évszázaddal bontogatja csak a szárnyait az a porosz-német, osztrák-magyar mintákba ötvöződő modern eszmerendszer, amely modellt képezett szélesebb értelemben is a kulturális jogok, ill. a tudomány szabadságának a legiszlálására. Eleink a *Libertas Magna Chartájaként* (Vécsey T.) tekintettek ilyen értelemben az 1848. évi 19.tc.-ben foglalt tanzabadságra. Távolról sem vált teljessé ezáltal a droits de l'homme katalógusa, az előrelépés azonban még így is maradandónak bizonyult. Nem véletlen tehát, hogy az idevágó természetes emberi elvárások ma már a politikai, a gazdasági-szociális, illetve a kulturális jogok szerves egységként tekintenek az emberi jogok ügyére. A konkrét történelmi előzmények számbavétele tehát önmagában is alkalmas eszköz lehet a címben felidézett oktatási-nevelési rendszer mibenlétének megközelítésére. Ebből a feladványból kiindulva irányítja a kismonográfia figyelmünket az ún. kulturális jogok aktuális problémáira. A kulturális jogok, illetve a tuda-

mány felszabadításának a feltárása tehát önmagában is alkalmas eszköz lehet minálunk az előttünk álló feladatok megoldásához.

Szerzőnk a kulturális jogok kialakulását sajátos módon az összehasonlító jogtörténeti eszközökkel közelíti meg. Talán ezért is tudja a téma különös aktualitását érzékeltetni, miután elvezeti az olvasót a nevelési világmodellek (az angol, a francia, illetve a porosz-német *Lehrfreiheit*-szisztéma) mibenlétének a megértéséhez. A közel egy teljes évszázadon át hazánkban is ismert rendszer jelentőségét különösen az adja, hogy az abban benne rejlő pozitív társadalmi tapasztalatok (illetve lehetőségek) mindmáig nem veszítették el aktualitásukat. Napjainkig tart ugyanis azoknak a reformtörekvéseknek a sorozata, amelyek gyakran visszanyúlnak ezekhez a lehetőségekhez. Közéletünk fiatalabb nemzedékei pedig gyakran felfedezni vélnék olyan természetű lehetőségeket is, amelyeket az egykoron már jól körülhatárolható társadalmi tapasztalatok nyomán meghaladottnak tekinthetünk.

Különös értéke a tanulmánynak, hogy a nevelési világmodellek történelmi kötődésében mutatkozó eltéréseket feltárva érthetővé teszi, hogy a *Lehrfreiheit*-szisztéma a megkésett polgári átalakulás testére szabott rendszer volt. Kapcsolata a német idealizmus, illetve a történeti jogi iskola alapozóihoz eddig ismeretlen volt a hazai irodalmunkban. Hasonlóan újszerű megvilágításban olvashatjuk a tanulmányban a modell ősforrásainak a középkorba visszanyúló előzményeit, illetve a tanszabadság időálló elemeinek a megoldandó feladatainkkal történő szembesítését. (Mundus 1997)

RÁCZ LAJOS

KARINTHY FRIGYES: GYERMEK-KORI NAPLÓK (1898-1899), (1899-1900).

Tudjuk jól: ha Karinthy, akkor mosoly és nevetés... De azért mégis megdöbbenő, hogy 11-12 évesen vezetett naplójában is csalhatatlanul felismerhető a későbbi író és humorista. Ha nem bukkannánk minduntalan kedves helyesírási hibákra, elírásokra, azt hihetnénk: a már beérkezett Karinthy próbálja visszaidézni gyermekkorát, akkori félelmeit, örömeit.

Egy tősgyökeres pesti polgárcsalád életé-

be pillanthatunk be a századfordulón a két napló révén. Olyan családjába, ahol vasárnap képtárba, színházba szokás vinni a gyerekeket, ahol a szülők és baráti körük révén nem idegen a francia, német nyelv és kultúra.

Frici azonban mással van elfoglalva: reszketve várja negyedévenként gyengécske bizonyítványát, és közben szorgalmasan tudósít hétköznapjairól. Megelevenednek a Markó utcai iskola félelmetes oktatói: a „rém fád magyarórák” tanára, Prém, aki csak „bólingatott és ásítozott”, Talk csillagásztanár, aki kiszámította, hogy 1899. november 13-án vége lesz a világnak („Hát azér tanultam én, meg minden?”), az utálatos Kőrösy, aki kizárólag őt szekírozza. S itt van a későbbi remekmű, a *Tanár úr kérem* legjobb tanulója — Steinmann is.

S közben megtudjuk, hogy „szegény bátor búrokat most verik az angolok”, hogy eltemették Munkácsyt, és a 60 éves Jókai elveszi a 16 éves Nagy Bellát; hogy kint „széll” és köd van, ami miatt összeütköznek a „vinyalosok”. De szerzőnk időnként felnöttesen rossz hangulatra, lehangoltságra panaszkodik: „...valami elfogulcság van rajtam, olyan spleenes vagyok vagy mi... Nem nekem való dolog az írás... Nem is lesz belőlem semmi tudom előre... No meg nagyon unalmas mindig gondolkodni.” Aztán azzal vigasztalja magát, hogy elképzeli, amint 2050. január 23-án: „Karinthy Frigyes szobrát leleplezik...óriási közönség jelenlétében” s ott van „9. Béla őfelsége” is.

De most még előbb át kell esni egy számközhögesen, amit Leó doktor (a Lódoktor — ahogy Karinthy nevezi) oly csalhatatlanul megállapított, és valahogy átkerülni a 19. századból a 20-ba — lévén még csak 1899. szilveszter éjszakája.

Karinthy gyermekkori naplói — nem találok jobb szót — megható olvasmányok, bár a valóban szomorú eseményt (anyja korai halálát) csak egyszer említi. Talán az a szép bennünk, ahogy egy száz évvel ezelőtt élt kislíú meséli, mókázza el nagyon tehetségesen a vele megtörtént dolgokat. Már az első oldalak után megszűnik ez a hatalmas időbeli távolság. Csak az érzékeny, kíváncsi, a felnötteket figyelő mindenkori gyerek áll előttünk a maga üdeségében és romlatlanságában. (Háttér Kiadó, 1997)

GULÁCSI ÉVA

BORBÁNDI GYULA: EMIGRÁCIÓ ÉS MAGYARORSZÁG

Irodalmi és kulturális intézmények szervezője és fenntartója idővel maga is „szellemi intézménnyé” válik: a kulturális élet mozgásának orientációs pontja lesz, alkotóműhelyek és eszmélkedések igazodnak gondolataihoz, s mindenkor mértékadó véleménnyel szólalhat meg a közélet vitáiban. Ilyen intézményesült szerep jutott a Münchenben élő Borbándi Gyulának, aki a magyar népi mozgalom és legutóbb a Szabad Európa Rádió története mellett nagysikerű könyvben írta meg a magyar politikai emigráció történetét. Ez a munkája: *A magyar emigráció életrajza 1945-1985* egy évtizede jelent meg, és most bizonytalán elérkezett az ideje annak, hogy ennek az elmúlt évtizednek az emigrációtörténete is az érdeklődő olvasók elé kerüljön. Ennek a igen felelős feladatnak tesz eleget Borbándi Gyula *Emigráció és Magyarország (Nyugati magyarok a változások éveiben, 1985-1995)* című újabb nagy összefoglalása.

A „változások éveit” nemcsak a hazai (és a Kárpát-medencében élő) magyarság életébe hoztak drámai eseményeket és fordulatokat, hanem az emigráció életébe is. Sokan hazatértek, sokan csalódást éreztek a radikálisabb

átalakulások elmaradása miatt, sokan úgy ítélték meg, hogy már nem képesek arra, hogy ismét gyökeret verjenek a felszabadult szülőhazában — az emigrációs politika, az emigrációs gondolkodás és intézményrendszer mindenestre igen nagymértékben átalakult. Ezt az átalakulást mutatja be Borbándi Gyula munkája: tacitusi tárgyilagossággal és meggyőző anyagismeret birtokában.

Korábbi összefoglalásának középpontjában a politikai szervezetek és mozgalmak álltak, most — az emigrációs politika érzékelhető gyengülése, majd természetes önfelszámolása miatt — inkább a kulturális életéről, a társadalmi szervezetekről, az egyházak munkájáról és mindezek magyarországi kapcsolatainak és hatásának alakulásáról beszél. Igen gazdag és hiteles képet rajzol ennek során, és ez a kép nemcsak az emigráció életének megismerését teszi lehetővé, arról is tanulságos részletekkel szolgál, miként éltünk mi: itthonmaradtok idehaza, és milyen történelmi tapasztalatokat szereztünk az elmúlt „rendszerváltó” évtized során. (*Európai Protestáns-Magyar Szabadegyetem*)

POMOGÁTS BÉLA

Hibaigazítás

1997. 9. számunkban Révay Edit: *Magyarországi szerzetesnövendékek a statisztika tükrében* című cikkének 1. és 6. számú táblázatának adatai helyesen a következők.

1. tábla

Életkor (belépéskor)	Férfi	Nő
30 év alatt	96,2	72,0
31—40 év	1,9	15,6
41—50 év	1,9	9,3
51— év		3,1
összesen	100	100

6. tábla

Testvérek száma	Férfi	Nő
nincs	7,7	3,1
egy	46,2	37,5
kettő	17,3	15,6
három	25,0	40,7
négy vagy több	3,8	3,1
Osszesen	100,0	100,0

A cikk 681. oldalán az adatfelvételben szereplő szerzetek száma 16.

A 688. oldalon Szent Benedek Betegápoló Nővérek helyett a rend helyes neve: Szent Erzsébet Betegápoló Nővérek.

Olvasóink és szerzőink szíves elnézését kérjük.